

Legendák helyett

„Ha elolvasom fiatal íróársaim könyveit, amire indítatva érzem magamat, hogy esetleg levélben tudassam, mi a véleményem. Ne felejts el valamit, ha minden tíz levelemből elvész nyolc, kapásból mondva még mindig maradna kétezer” – mondotta egy beszélgetésben az öregedő Cs. Szabó László. Az emigráció által megteremtett életforma, kényszerűség magyarázta nála a levél *műfajának* előtérbe kerülését, no meg azt, hogy kényszerűen számítania kellett leveleinek elfogásával, megsemmisítésével. A számok így is lenyűgözőek. Vajon hány írás, tanulmány, kritika tudta volna pótolni a kétezer vagy tízezer, vagy még ennél is több levél *hatását*? Mert a levélnek mindig célzott közönsége van, hatása mindig személyes – ezért számos esetben nagyobb is, mint bármelyik tanulmányé, kritikáé...

S vajon hány levelet írt Ilia Mihály, jelenkori irodalmunk legnagyobb levelezője? Tíz-ezret, húszezret, vagy még ennél is többet? Magam, tanítványaként biztosan ezernél több levelet őrzök tőle, s még hány íróval, tanítvánnyal, barátal, szerzővel váltott levelet – úgy, hogy levélben mindenkinek a személyes ügyére, érintettségére reflektált –, ezért leveleinek a hatása is nagyobb volt, mint lett volna egy írásé, kritikáé. Magam voltam a tanúja annak, ahogy legjobb íróink, költőink panaszkodtak, régen kaptak már levelet Ilia Tanár Úrtól, nem tudnak dolgozni... Nem tudjuk, hány levelet írt Ilia Mihály, azt sem, hányan voltak-vannak a levelei által megszólítottak, s azt sem, hány levelét-küldeményét fogták el a szellemi és közösségi élet cenzorai, ahogy azt sem tudjuk, hogy mi készítette – sokszor az esszé, a tanulmány, a kritika megírása helyett – arra, hogy tanítványához, az éppen olvasott könyv szerzőjéhez, a kézbe vett lap szerkesztőjéhez levélben forduljon. Hatalmas méretű levelezése nyilvánvalóan szerkesztői gyakorlatából nőtt ki, abból az egyébként keserves tényből, hogy szerzői messze voltak tőle, országhatárokon túl, Erdélyben, a Vajdaságban, Felvidéken vagy éppen Nyugaton, mint az írás kezdetén idézett Cs. Szabó László is. A szerkesztéstől való kényszerű távozása után, de talán már a szerkesztői munka mellett is leveleivel sokak számára a hiányzó közvéleményt, a szellemi élet szétesésének időszakában a kohéziós erőt pótolta... S bár ez a minden elképzelésen túlnövő méretű levelezés számos emberi rejtélyt hordoz magában, ahhoz hasonlóan, ahogyan az Ilia Mihály Tanár Úr egyetemi szobájában mindmáig zajló beszélgetések légköre is titkokat rejt magában, ez a levelezés szinte ránőtt „szerzőjére”. Mindmáig tartja magát az a vélemény, hogy Ilia Mihály valójában a leveleiben „létezik”, ő a mai magyar szellemi élet legjelentősebb levelezője, aki nem „írt” – mármint esszét, tanulmányt, kritikát, hiszen véleményét, gondolatait éppenséggel leveleiben fejtette ki. Meglehet, van igaza ennek a felfogásnak, ám az írásairól készült bibliográfia* szétosztatja ezt a legendát, hiszen azt mutatja meg, hogy létezett, létezik az „író” Ilia Mihály is, ahogyan létezett-létezik az az Ilia Mihály is, aki egyetemi tanárként is az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb életművét teremtette meg...

* Rácz Béláné Mojzes Katalin és Klukovitzné Paróczy Katalin munkája.

Még egyetemi hallgató voltam, amikor a tanszéki könyvtárban, vagy a régi Somogyi Könyvtárban „visszamenőleg” is elolvastam a tanulmányait, azóta pedig azt lehet mondani, hogy a napi aktualitások szintjén is követtem írásait, az írásainak nagyobbik részét össze is gyűjtöttem, bízva abban, hogy egyszer kötetben egymás mellé állítva is az olvasó elé kerülhetnek. Most, hogy írásainak elkészült bibliográfiáját böngészem, ugyanazt érzem, mint amikor írásainak nagyobbik részét fénymásolatban egymás mellé állítottam: írásai révén még közelebb kerülhetünk hozzá, ugyanakkor ezekben az írásokban, még inkább az írások egymás mellé kerülése révén az értelmiségi magatartás rá jellemző modellje is kibontakozik. Az, aki a különböző tematikai-időrendi kötöttségeken túllépve csoportosítja az itt tanulmányozható bibliográfia „tégeit” – rettenetesen lélektelen szó ez –, jól láthatja, hogy ezek az írások pár alapvető tömbbe illeszkednek bele...

Ezek közül a tömbök közül az első a szülőfalujához, Tápéhoz kapcsolódó tanulmányok, elemzések, emlékezések csoportja. Tápé sajátos múlttal, hagyományvilággal rendelkező falu – maga is ezer szállal kapcsolódott Szegedhez, Szeged kultúrájához. Mindig valami fajta szimbiózis létezett Tápé és Szeged között, ezt a szimbiózist erősítették Ilia Mihály tanulmányai. Juhász Antallal együtt szerkesztette *A Tápé története és néprajza* című kötetet, szerzője volt a *Tápé az irodalomban* című fejezetnek, Juhász Antallal együtt írták *A falu társadalma* és a *Gyékénymunka* című fejezeteket. A néprajzi érdeklődés a későbbiekben is megőrződött nála, számos írása, emlékezése mutatja ezt. A másik nagy tömb egyetemi tudományos munkájához kapcsolódik: részt vett Juhász Gyula műveinek kritikai kiadásában, az – immáron – előző századelő irodalmával, irodalmi mozgalmával foglalkozó tanulmányai a tanszéki Actákban jelentek meg. Juhász Gyulától és Szegedtől indult itt is, így jutott el A Holnapig és A Holnap városához, Nagyváradhoz, és a Váradról indult Adyig. Újabb nagy tömböt rajzolnak ki kritikái, több hullámban is: előbb a hatvanas évek elején, különböző napilapokban és folyóiratokban, aztán a hetvenes évek elején, akkor, amikor a Tiszatájnál végzett főszerkesztői munkáját is megalapozta, főképpen a határainkon túli magyar irodalmakban történeteket figyelte, Kányádi Sándorról, Sütő Andrásról, Bálint Tiborról, Farkas Árpádról az elsők között írt, az erdélyi magyar irodalom nagy évtizedét főképpen ő tudatosította idehaza, ekkorra alakította ki sajátos tájékoztató írásainak formáját, művek csoportjaira, folyóiratszámokra, irodalmi jelenségekre hívta fel a figyelmet az idetartozó írásokban. Kritikáiban a klasszikus szerzőktől a legfiatalabbakig pásztázta a magyar irodalmat, megkülönböztetett érdeklődéssel kísérte azok útját, akik valamilyen úton-módon kapcsolódtak Szegedhez. Ha a városban maradhattak volna azok, akikre az egyetemen felfigyelt, akkor ma Szegednek mindenki által irigyelt szellemi élete lenne. Nem maradhatott mindenki a városban, a közelében, s azok közül is, akiknek módjukban állt az egyetemen elvégzése után Szegeden maradni, volt, akinek korán, nagyon korán kellett az életből távoznia. Baka Istvánra gondolok, Szeged Juhász Gyula utáni korszakának legnagyobb költőjére, s arra a személyes kapcsolatra, amelyik a költőt Ilia Mihályhoz fűzte... Így, az írásokban, az előadásokban, a beszélgetésekben és a levelekben formálódott ki az az értelmiségi modell, amire már utaltam: a születésünk-indulásunk helyéhez kötődve, annak hagyományait feltárva, a szakma követelményeinek eleget téve kell a saját köreinkben eleven, a legmagasabb elvárásoknak is megfelelő szellemi életet teremteni. Végső soron tehát Ilia Mihály azt tette az írásaiban, amit korábban és később is tett leveleiben, tájékoztatott, egymáshoz kapcsolt történeteket, embereket és eseményeket, hogy valódi, a jelentős szellemi értékekre figyelő közélet alakítója-formálója lehessen.

Elovestam a fentieket, igaznak gondolom azt, amit leírtam, mégsem érzem, hogy a teljes igazságot tartalmaznák a fenti sorok. Mintha valami bizonygatás lenne bennük, mintha azt szeretnék bizonyítani – szemben azzal a sokak által hangsúlyozott állítással, hogy Ilia Mihály nem írt –, hogy igenis írt, mintha ez így fontos lenne. Márpedig nem fontos, s azért nem fontos, mert mindkét állításban benne rejlik annak a külső világ ítéletalkotása szempontjából fontos ténynek az elfogadása, hogy a szellemi ember írásaiban-műveiben létezik. Ilia Mihály viszont szellemi emberként is megőrizte – Török Endre kifejezését kölcsönvéve – a *maga szerinti gondolkodó* voltát, s önmaga törvényeit követve fontosabbnak tartotta a levelezést, figyelemfelhívást, kapcsolattartást, segítséget, hallgatókkal való kapcsolattartást, a szerkesztést – amíg tehetette –, az állandó érdeklődést, reflektáló hajlamának követését. A külső világ törvényeinek elfogadása helyett önmaga törvényeit követte tehát, a mostani gondolatmenet mentén talán mélyebbre jutunk életműve-gondolkodása megismerésében is, mint akkor, amikor az írásról és a nem-írásról beszélünk. Leginkább azért, mert a világ mára kialakult törvényeinek el nem fogadásában nem állt meg az írás és a nem-írás dilemmájánál, egész gondolkodása, mentalitása, az emberekhez és hallgatóihoz, a szerkesztéshez és a tanításhoz való viszonya lényege szerint *más*, mint amit elmúlt évtizedekben általánosoként elfogadtunk. Ezért gondolom azt, hogy a Tiszatáj éléről való eltávolítása a létező szocializmus időszakában nem csupán a hatalom által emlegetett „szerkesztéspolitikai hibáknak” volt betudható. Azoknak is persze, hozzá-téve természetesen, hogy szó sem volt hibákról, hiszen a Tiszatájjal a teljes magyar folyóirat-rendszerre és a magyar közgondolkodás egészére tudott hatni, de hát más is követett el ilyen jellegű „hibákat”, mégsem kényszerült gyakorlatilag egész életére felhagyni azzal, amihez a legjobban értett, amivel a legtöbb eredményt tudta elérni. Ezt a tényt különösen hangsúlyossá teszi az, hogy ezerkilencszáznyolcvankilenc után, noha a rendszerváltás időszaka után minden lehetséges kitüntetéssel, díjjal megkapott, egyetlen tábor, induló párt sem kereste meg, pedig akkor fontos tisztségekhez lehetett jutni. Ilia Mihály azonban nem tisztségeket keresett, hanem mindig azt mondta, amit mondott húsz évvel azelőtt is, s mond ma is: azt, hogy mit kellene tenni. Ezért aztán sehol sem kapott tisztséget, kivéve az akkori Magyar Naplót, a mából nézve, amikor ismét csak szellemi táborok és gittegyletek léteznek, szinte elképzelhetetlen, hogy a rendszerváltás időszakában létezett egy előítéletek nélküli lap is. De hát úgy tűnik, hogy az ember maga törvényei szerinti létezése a demokráciában is félelmet-gyanakvást kelt, az ilyen ember ugyanis nem használható eszközként. Ezerkilencszáznyolcvankilencben Ilia Mihály ötvenöt éves volt – azt hiszem, hogy az egész rendszerváltásnak nevezett folyamat nagy szégyene, hogy őt és a hozzá hasonlóan a maguk emberségét képviselőket nem tudta megszólítani, nem tudta a közös gondolkodásba bekapcsolni. Ilia Tanár Úr így őrizte meg magát egyetemi tanárnak, igaz, akként is a legjelesebbek közül valónak. Ha végigmegyek a szegedi Bölcsészkar második emeleti folyosóján, az ő alakját látom, az ő hangját hallom, ma sem foglalkozik a „gyerekekkel” többet senki, mint ő. Szeretném, ha a külső világ legalább most, hetvenedik születésnapján elfogadná a maga szerinti élő és gondolkodó ember törvényeit, s Ilia Tanár Úr minden előírással szemben taníthatna tovább – diákjai látnák hasznát ennek...

Füzi László